

Czym różnią się umiejętności historyczne uczniów rozpoczynających naukę w liceach, technikumach i zasadniczych szkołach zawodowych?

Krzysztof MROZOWSKI

Historia jako przedmiot szkolny kojarzona jest przede wszystkim z wiadomościami – datami, nazwiskami, nazwami wydarzeń, czasem definicjami, które należy opanować pamięciowo. Równoległe na lekcjach historii powinny być jednak również rozwijane umiejętności warsztatowe, które w obowiązującej od 2009 roku podstawie programowej podzielono na trzy obszerne bloki kompetencji, obejmujące kolejno umiejętności chronologiczne, analityczne i tworzenia narracji historycznej¹. Zgodnie z założeniami podstawy uczniowie na każdym kolejnym etapie kształcenia powinni stopniowo rozwijać i doskonalić te umiejętności, tak aby w coraz większym stopniu móc samodzielnie analizować źródła historyczne, wyciągać z nich informacje, budować na ich podstawie wnioski i argumenty, a także formułować własne oceny wydarzeń z przeszłości. Z punktu widzenia realizacji tego programu istotne jest zatem, aby rozpoczynający naukę na danym etapie uczniowie odznaczeni się podobną biegłością w opanowaniu tych umiejętności i mogli je dalej wspólnie rozwijać.

Właśnie w celu sprawdzenia, na ile zbliżone są umiejętności historyczne uczniów kończących edukację w gimnazjach, Instytut Badań Edukacyjnych przeprowadził w latach 2013–2014 dwa cykle badań umiejętności historycznych absolwentów

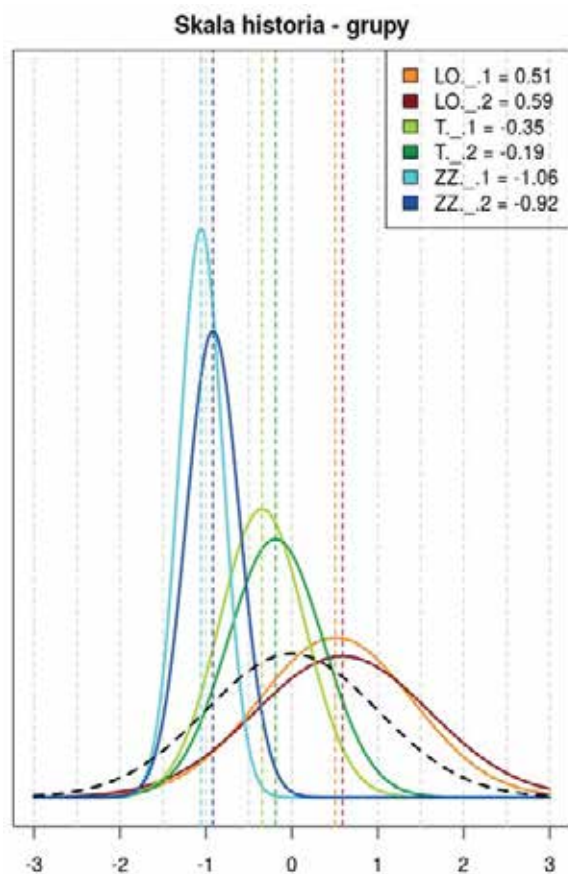
gimnazjum². W celu zredukowania problemów związanych ze spadkiem motywacji i frekwencji uczniów po egzaminie gimnazjalnym, faktycznie kończącym edukację na tym etapie kształcenia, badanie zrealizowano na samym początku nauki w pierwszych klasach liceów, technikumach i zasadniczych szkół zawodowych. Dodatkowo w drugim cyklu badania zaproszono do niego również uczniów klas drugich tych szkół, tak aby sprawdzić, na ile umiejętności wyniesione z gimnazjów są rozwijane w kolejnych latach. W efekcie zgromadzone wyniki dostarczają cennych danych nie tylko na temat kompetencji zdobytych przez uczniów w trakcie nauki w ramach trzeciego etapu kształcenia, ale również pozwalają poddać analizie różnice w umiejętnościach historycznych zachodzące między osobami, które zdecydowały się na kontynuowanie nauki w różnych typach szkół ponadgimnazjalnych.

Jak różnią się umiejętności historyczne uczniów rozpoczynających naukę w szkołach ponadgimnazjalnych?

Podstawowe różnice w poziomie umiejętności historycznych uczniów rozpoczynających naukę

¹ Podstawa programowa wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego z komentarzami, t. 4, *Edukacja historyczna i obywatelska w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum* (historia i społeczeństwo, historia, wiedza o społeczeństwie, podstawy przedsiębiorczości, ekonomia w praktyce, wychowanie do życia w rodzinie, etyka, filozofia), Warszawa 2009, s. 28, 35, 43, 47, 67 i n.

² W pierwszym cyklu badania, zrealizowanym w dniach 11.09.–4.10.2013 roku, udział wzięło 3707 uczniów klas pierwszych ze 148 szkół ponadgimnazjalnych, w drugim cyklu (12.09.–3.10.2014) uczestniczyło 9085 uczniów z klas pierwszych i drugich z 200 szkół ponadgimnazjalnych. W obu cyklach, niezależnie od klasy, badani uczniowie rozwiązywali jedną z trzech wersji testu kognitywnego, a także wypełniali ankietę kontekstową. Raport z badania: Mrozowski K., Lorenc J., Żóttak M., Grudniewska M. *Umiejętności historyczne absolwentów gimnazjum (2013–2014)*, Warszawa 2015.

Wykres 1. Odsetek uczniów o umiejętnościach historycznych na danym poziomie w trzech typach szkół

w różnych typach szkół ponadgimnazjalnych przedstawia prezentowany powyżej wykres, na którym pokazano rozkład oszacowań poziomów umiejętności uczniów w podziale na typy szkół (licea, technika, zasadnicze szkoły zawodowe – oznaczone w legendzie odpowiednio jako LO, T, ZZ) oraz klasy pierwsze (łącznie z obu cykli badania) i drugie. Na osi poziomej zero odpowiada średniemu poziomowi uczniów klas pierwszych w pierwszym cyklu badania, a skala wykresu została wyrażona w odchyleniach standardowych.

Przedstawione wyniki potwierdzają dwa intuicyjne wyobrażenia. Pierwsze z nich wiąże się z poziomem umiejętności uczniów w poszczególnych typach szkół. Najstabsi okazali się uczniowie szkół zawodowych (linia błękitna i niebieska), wyraźnie bardziej rozwinięte umiejętności historyczne mają uczniowie techników (odcienie zieleni), wreszcie najmocniejszą grupę stanowią licealiści. Drugie przekonanie dotyczy zróżnicowania umiejętności historycznych u uczniów danego typu szkół

ponadgimnazjalnych. W tym wypadku najbardziej jednorodną grupę stanowią – zgodnie z oczekiwaniami – uczniowie szkół zawodowych, wyraźnie bardziej zróżnicowani są uczniowie techników, wreszcie najmniej homogeniczni okazali się licealiści, wśród których znaleźli się zarówno uczniowie o najwyższych kompetencjach, jak i osoby bardzo słabe.

Wyraźne zróżnicowanie poziomu umiejętności uczniów liceów mogłoby stanowić istotne utrudnienie w pracy nauczycieli historii w tych placówkach. Faktycznie jednak zjawisko to odbija i potwierdza różnice zachodzące pomiędzy poszczególnymi liceami (czy profilami klas w obrębie jednej szkoły), a nie osobami spotykającymi się w jednej klasie³. Z kolei stosunkowo równy poziom uczniów zasadniczych szkół zawodowych czy techników powinien ułatwiać nauczycielom dobranie odpowiednich metod do możliwości uczniów.

Pięć poziomów umiejętności historycznych

W trakcie analizy zgromadzonych wyników badania wykorzystane w nim zadania podzielono na pięć grup ze względu na poziom trudności zadań⁴. W dalszej kolejności także wszystkich uczniów biorących udział w badaniu przypisano do jednego z pięciu poziomów umiejętności historycznych, przyjmując, że uczeń osiągnął dany poziom kompetencji, jeśli potrafił w 50% rozwiązać najprostsze zadanie z danego poziomu. Zabieg ten pozwolił przełożyć dość abstrakcyjne oszacowania poziomu umiejętności uczniów na bardziej intuicyjną pięciostopniową skalę poziomu kompetencji, dzięki której obrazowo i przystępnie można określić, jak różnią się umiejętności uczniów w zależności od typu wybranej przez nich szkoły.

Informacje na temat odsetków uczniów o określonym poziomie umiejętności w poszczególnych typach szkół ponadgimnazjalnych przedstawia wykres 2. Jego analiza potwierdza i konkretyzuje przedstawione wcześniej wnioski. Przede wszystkim dostrzegalna jest stosunkowo niska rozpiętość umiejętności uczniów w zasadniczych szkołach zawodowych. Dominującą grupę stanowią tu osoby

³ Por. Mrozowski K. et al., op. cit., s. 81.

⁴ Op. cit., s. 13.

Wykres 2. Umiejętności historyczne uczniów na początku 1 i 2 klasy szkół ponadgimnazjalnych

o bardzo podstawowych kompetencjach historycznych – ponad 50% uczniów z takich placówek radzi sobie wyłącznie z najmniej wymagającymi zadaniami z historii. Dalsze 40% uczniów zasadniczych szkół zawodowych posiada umiejętności z poziomu drugiego i trzeciego, a jedynie niespełna 5% osiągnęło jeden z dwóch najwyższych stopni umiejętności. Wyraźnie inaczej wygląda sytuacja w technikach. W tym wypadku dostrzegalny jest w istocie niemal regularny rozkład badanej cechy w populacji, przy czym godny podkreślenia wydaje się nie tylko stosunkowo mały odsetek osób o najniższych umiejętnościach, ale również zauważalny procent uczniów o wysokich kompetencjach historycznych (blisko 20% na poziomie czwartym, przeszło 5% na poziomie piątym). W przypadku licealistów istotne wydaje się przede wszystkim – omówione już wyżej – duże zróżnicowanie ich umiejętności historycznych przy jednoczesnej wyraźnej dominacji osób na wyższych poziomach umiejętności: blisko 60% z nich znalazło się na dwóch najwyższych poziomach, następne 30% osiągnęło poziom trzeci.

Przedstawione powyżej wyraźne zróżnicowanie zakresu umiejętności historycznych uczniów rozpoczynających edukację w poszczególnych typach szkół ponadgimnazjalnych zachęca do podjęcia próby naszkicowania charakterystyk tych kompetencji do każdego z analizowanych typów szkół. Próba ta – w niniejszym artykule z konieczności mocno skondensowana – opiera się przede wszystkim na analizie rozkładów odpowiedzi uczniów na poszczególne pytania wykorzystane w narzędziu badawczym⁵.

⁵ Obszerne charakterystyki tych zadań w podziale na sprawdzane umiejętności przedstawiono w raporcie z badania; por. Mrozowski K. et al., op. cit., s. 15-79.

Jakie umiejętności historyczne posiadają uczniowie zaczynający naukę w zasadniczych szkołach zawodowych?

Umiejętności historyczne uczniów szkół zawodowych ograniczają się do stosunkowo prostych kompetencji z zakresu analizy przystępnych, odpowiednio przygotowanych materiałów źródłowych. Uczniowie ci radzą sobie z wyszukiwaniem prostych informacji w niezbyt skomplikowanych krótkich tekstach pisanych współczesnym językiem, w źródłach takich potrafią również odróżnić fakty od opinii. W pracy z materiałami ikonograficznymi ich kompetencje ograniczają się w istocie do literalnego odczytania treści (a więc prostego odczytu/opisu przedstawionej sceny) i rozpoznawania podstawowych symboli. W pracy z mapą wykazują się generalnym rozumieniem stosowanych oznaczeń i świadomością konieczności wykorzystania legendy do właściwego zrozumienia mapy.

Dominujący liczbowo w szkołach zawodowych uczniowie o umiejętnościach na poziomie pierwszym nie posiadają jednak żadnych kompetencji dotyczących chronologii, mimo że powinny one zostać opanowane przez wszystkich uczniów już na etapie szkoły podstawowej. A zatem jedynie niespełna połowa uczniów rozpoczynających naukę w zasadniczych szkołach zawodowych (osoby przypisane do poziomów II-V) potrafi wykonywać takie operacje, jak przekładanie dat rocznych na wieki czy dostrzeganie następstwa wydarzeń w czasie. Właśnie duże deficyty w obszarze kompetencji chronologicznych w połączeniu z problemami związanymi z analizą tekstu wydają się dobrze charakteryzować tę grupę uczniów.

Jakie umiejętności historyczne posiadają uczniowie zaczynający naukę w technikach?

Dominującą grupę uczniów rozpoczynających naukę w technikach stanowią osoby odznaczające się trzecim – środkowym poziomem umiejętności historycznych. Oczywiście opanowały one wymienione wyżej kompetencje właściwe dla przedstawicieli dwóch niższych grup, a różnią się od nich przede wszystkim tym, że znają dodatkowo

podstawowe pojęcie chronologii dziejów. W efekcie potrafią na przykład przyporządkować określone wydarzenia czy postaci do konkretnych okresów historycznych, a także powiązać z nimi analizowane przedstawienia ikonograficzne bądź teksty. W pracy z tekstem źródłowym istotna wydaje się dodatkowo umiejętność syntetyzowania przekazu, dostrzegania intencji autora, a także wyciągania wniosków z uzyskanych informacji. U uczniów techników dostrzec również można umiejętności wnioskowania w oparciu o materiały ikonograficzne i mapy, a w pracy z tymi ostatnimi – także elementy myślenia przyczynowo-skutkowego. Jednocześnie wypada jeszcze raz podkreślić, że uczniowie techników charakteryzują się dużym zróżnicowaniem umiejętności historycznych, a w przedstawionej powyżej charakterystyce skupiono się jedynie na najliczniejszej i najbardziej typowej grupie.

Jakie umiejętności historyczne posiadają uczniowie zaczynający naukę w liceach?

Najmniej jednorodną pod względem poziomu posiadanych umiejętności grupę stanowią uczniowie liceów ogólnokształcących. Charakterystycznym zjawiskiem wydaje się w tym wypadku niemal równy odsetek osób o umiejętnościach na poziomach III, IV i V. Zjawisko to wiąże się ze wspomnianym wcześniej znacznym zróżnicowaniem poziomu tych szkół. Ostatecznie jednak dominującą grupę stanowią tu osoby o najwyższych kompetencjach historycznych (poziomy IV i V). Zasadniczą cechą tych uczniów wydaje się umiejętność równoległego prowadzenia różnych operacji i podejmowania bardziej złożonych działań. Uczniowie ci potrafią zatem wykorzystać posiadane kompetencje chronologiczne w trakcie pracy z tekstem – rozumieją występujące w nim struktury czasowe, dość biegle poruszają się w prowadzonej przez autora narracji, a jednocześnie (przynajmniej niektórzy) potrafią osadzić w czasie zarówno opisywane wydarzenia, jak i moment powstania samego źródła.

Istotną cechą tej grupy uczniów jest również sprawne wykorzystywanie posiadanych wiadomości w celu pełniejszego zrozumienia analizowanych materiałów źródłowych: identyfikacja faktów

czy postaci historycznych opisywanych w tekstach czy przedstawionych w źródłach ikonograficznych. Sprawność ta wiąże się oczywiście bezpośrednio z większym zasobem posiadanych informacji, bez którego działania takie skazane byłyby na porażkę. Znaczenie tego czynnika widać szczególnie w zadaniach sprawdzających znajomość stylów architektonicznych czy symboli religijnych – z poleceniami takimi radzą sobie dopiero uczniowie na poziomie IV. Wyższe kompetencje językowe znajdują z kolei odbicie w umiejętności prowadzenia działań wymagających syntezy informacji z większej ilości materiałów źródłowych czy formułowania wniosków na podstawie kilku źródeł. Ostatecznie zatem większość uczniów rozpoczynających naukę w liceach posiada umiejętności, które umożliwiają dalsze rozwijanie kompetencji historycznych. Pamiętaj jednak należy, że różnice zachodzące pomiędzy poszczególnymi szkołami są w tym wypadku wyjątkowo istotne.

Zaprezentowane powyżej rozważania porządkują szereg wyobrażeń na temat umiejętności historycznych uczniów kończących edukację w gimnazjum i potwierdzają intuicyjne przekonanie, że uczniowie ci nie stanowią pod tym względem jednorodnej grupy. Stosunkowo wąski zespół kompetencji, które można uznać za powszechne wśród badanych uczniów, ogranicza się w istocie do najprostszych umiejętności z zakresu analizy materiałów źródłowych. Zaskakujące wydaje się natomiast to, że już podstawowe operacje na danych sprawiają znaczne trudności dużej części absolwentów gimnazjum. Zasadniczo znaczne różnice kompetencji zachodzące pomiędzy uczniami rozpoczynającymi edukację w szkołach ponadgimnazjalnych sugerują, że należałoby się zastanowić nad utrzymaniem wspólnej podstawy programowej dla uczniów uczęszczających do poszczególnych typów szkół. Z pewnością celowe byłoby również opracowanie takich pomocy dydaktycznych dla nauczycieli pracujących w zasadniczych szkołach zawodowych, które umożliwiłyby rzeczywiste rozwijanie kompetencji ich uczniów.

Krzysztof Mrozowski jest członkiem Pracowni Historycznej Instytutu Badań Edukacyjnych, doktorantem na Wydziale Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego.